

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 4(23), с. 46–49

Розглянуто еволюційний процес державного регулювання країною, проаналізовано перехід від протекціоністських поглядів до ліберальних, досліджено становище України на сучасному етапі та подано деякі рекомендації щодо покращання функції державного управління зовнішньоекономічною діяльністю.

На сучасному етапі економічного розвитку, становлення країни як незалежного та авторитетного учасника на просторі світової торгівлі необхідно переглянути політику і принципи державного управління зовнішньоекономічною діяльністю, спираючись на досвід, здобутий вченими впродовж багатьох століть.

Управління (з фр. *management*) — дія суб'єкта, що спрямована на зміну та маніпуляцію об'єктами та суб'єктами реальності за задалегідь спланованою програмою [12].

Державне управління — це процес реалізації державної влади, її зовнішнє, матеріалізоване вираження [9, 35].

Зовнішньоекономічна діяльність — діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що здійснюється як на території України, так і за її межами [2].

Отже, державне управління зовнішньоекономічною діяльністю — це цілеспрямований вплив держави на діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудовану на взаємовідносинах між ними, що здійснюється як на території України, так і за її межами, на основі покладених на неї функцій та в рамках міжнародного права і законів України.

Втручання держави в управління економічною діяльністю, а тим паче зовнішньоекономічною, розпочалось ще з часів появи таких понять, як “економіка” та “держава” в цілісному їх ро-

зумінні у наш час. Але основні принципи наукового підґрунтя, які ми використовуємо та розвиваємо і понині, почали зароджуватися ще у XV ст. із появою школи меркантилістів, які вважали, що головним напрямком державної політики є протекціонізм, обмеження міжнародної торгівлі.

Головне завдання держави, за теорією меркантилізму, — накопичення багатства у вигляді золота та срібла, а отже, недопущення перевищення відтоку з країни накопичених коштів. Тобто експорт товарів повинен був перевищувати імпорт. Але наслідки політики меркантилізму були неоднорідними: якщо високі ввізні мита сприяли наповненню державної скарбниці і часом дійсно захищали внутрішнє виробництво, то державна підтримка, і особливо державна організація виробництва, зазвичай були неефективними. Створювалися мануфактури, що вимагали постійних пільг і субсидування, які зі смертю їх організатора або зі зменшенням державної підтримки до сьї швидко занепадали через збитковість.

На зміну меркантилістів прийшли фізіократи у другій половині XVIII ст., які вважали, що тільки за наявності свободи дій існуватиме загальний добробут. На зміну накопичення золота прийшло верховенство природи, сільське господарство стало домінантом над торгівлею та обробною промисловістю. Гасло цієї школи “laissez faire, laissez passer” (“хай буде так, як воно буде”) знаменувало відхилення будь-якого утиску у свободі торгівлі, усунення перепон зі шляху конкурентного ринкового господарства та визнання могутності “невидимої руки”, обґрунтування якої подав анґ-

лійський економіст Адам Сміт — родоначальник класичної школи політичної економії. Але А. Сміт, на відміну від Франсуа Кене (основоположника школи фізіократів), ставився до втручання держави в економіку обережно та без упередженості і відводив їй роль “нічного сторожа” — оборона країни, адміністрування з позиції справедливості та контроль громадських будівель. Погляди А. Сміта доповнив Давид Рікардо теорією відносних переваг і Джонн Стюарт Мілль, висунувши тезу про вплив взаємного попиту держав, які торгують.

Упродовж подальшого розвитку йшла боротьба ідей протекціонізму та лібералізму. При цьому в усіх випадках йшлося не про принципове забезпечення необхідності участі держави в економіці, а про її межі та сфери.

У середині 20-х років минулого століття банки широко кредитували купівлю акцій, а позикотримувачі розраховували швидко окупити затрати за рахунок “скаженого” росту цін. Спекулятивний бум штовхав ціни вгору, що приваблювало все нових інвесторів, які бажали збагатитися на інвестиціях в акції. З 1924 р. до середини 1928 р. фондовий ринок США подвоївся, а за другу половину 1928 р. — виріс ще на 50 %. За три місяці перед серпнем 1929 р. він виріс ще на 25 % [5, 156]. 24 жовтня 1929 р. фондовий ринок перегрівся і почалось обвальне падіння акцій, цей день назвали “Чорний четвер”. Цей біржовий крах відомий також як крах Уолл-Стріт, що став початком “Великої депресії” 1929–1933 рр.

Світова економічна криза 1929–1933 рр. продемонструвала необхідність змін у регулюванні макроекономічними процесами та змусила по-іншому підійти до поняття “державне економічне регулювання”. У зв’язку з цим розпочався процес перебудови системи поглядів економічного лібералізму. В результаті виник новий напрям в економічній теорії — неолібералізм.

За принципами неолібералізму, вільна конкуренція — найефективніший механізм економічної діяльності. Але дія вільної конкуренції не може бути забезпечена автоматично, тому необхідне втручання держави в економіку шляхом стимулювання за допомогою податкової та кредитної систем та за допомогою надання державних замовлень і заохочень експорту, з метою підтримання сприятливих умов ціноутворення та діяльності ринку товарів і послуг.

Американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки 1976 року Мілтон Фрідмен є принциповим супротивником державного втру-

чання в економіку, розглядаючи його як загрозу вільному ринку. У своїй праці “Капіталізм і свобода” (“Capitalism and Freedom”, 1962) він критикував різні форми державного регулювання, протиставляючи йому діяльність у сфері приватного бізнесу.

Будучи безумовним прихильником вільного підприємництва й ринкових саморегулюючих механізмів, М. Фрідмен давно висловлював свою переконаність у тому, що “навіть у командній економіці буде визнано бажаним використання вільного ринку у тій мірі, як це буде можливо з погляду політичних і економічних умов”. Водночас він досить скептично оцінював можливість простої заміни системи з історично сформованим типом державного регулювання грошових відносин системою чисто приватного підприємництва. Хоча він завжди тільки вітав відмову від державного регулювання фінансової сфери, але в таких випадках вважав за необхідне здійснення цього переходу за участі держави [13].

Свобода — це рідка й тендітна рослина [11, 26]. Головну загрозу свободі становить концентрація влади. Держава необхідна для збереження нашої свободи, і вона ж є інструментом, за допомогою якого ми можемо користуватися цією свободою, але, проте, коли влада концентрується в руках політиків, вона перетворюється в загрозу нашій свободі.

Якщо вже наділяти уряд владою, то краще, щоб він користувався нею в районі, а не в області, і краще, щоб в області, а не в столиці. Якщо нам не до душі те, що роблять органи місцевого самоврядування, будь то каналізація, дороги або шкільна освіта, то можемо переїхати в інше місце, і хоча небагато хто наважується на такий крок, сама можливість служить засобом обмеження влади. Якщо нам не до душі те, що робить наша область, ми вільні переїхати в іншу. Але якщо нам не до душі те, що нав’язує столиця, то варіантів у нас небагато.

Зрозуміло, саме той факт, що ухилитися від розпоряджень уряду не так то й легко, робить централізацію настільки привабливою для багатьох її прихильників. Вони думають, що вона дозволить їм з успіхом проводити програми, які, на їхню думку, служать суспільному благу, будь то перерозподіл доходів на користь бідних за рахунок багатих або на користь державних потреб за рахунок приватних. У певному сенсі вони праві. Але у цієї медалі дві сторони. Той, хто має владу, щоб робити добро, одночасно одержує можливість творити зло; сьогодні влада належить од-

ним, а завтра, можливо, — іншим; ще важливіше той факт, що те, у чому один бачить благо, інший вбачає зло. Велика трагедія прагнення до централізації, як і прагнення до розширення державних повноважень, полягає в тому, що починають цю роботу здебільше люди доброї волі, які самі ж будуть першими жалкувати про її наслідки.

На даному етапі в Україні можна спостерігати картину суперечностей у законах і владі. З одного боку, гарантуються принципи свободи, недоторканності, вільної торгівлі, а з іншого — повний контроль та втручання майже в усі види зовнішньої та внутрішньої господарської діяльності.

На прикладі Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” та на засобах його виконання можна прослідкувати, наскільки реалізується поняття свободи та принцип “laissez faire”.

Опираючись на Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність”, розглянемо таблицю видів зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюються в Україні суб’єкти цієї діяльності, а також методи і способи державного контролю та регулювання. Отже, до видів зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюються в Україні суб’єкти цієї діяльності, належать [2]:

- експорт та імпорт товарів, капіталів і робочої сили;
- надання суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб’єктам господарської діяльності, у тому числі виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських та ін.; надання зазначених послуг іноземними суб’єктами господарської діяльності суб’єктам зовнішньоекономічної діяльності України;
- наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб’єктами господарської діяльності; навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі;
- міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами;
- кредитні та розрахункові операції між суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб’єктами господарської діяльності; створення суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних і страхових установ

за межами України; створення іноземними суб’єктами господарської діяльності зазначених установ на території України;

- спільна підприємницька діяльність між суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб’єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами;
- підприємницька діяльність на території України, пов’язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об’єктів власності з боку іноземних суб’єктів господарської діяльності; аналогічна діяльність суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України;
- організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності; організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібно торгівлі на території України за іноземну валюту;
- товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб’єктами господарської діяльності;
- орендні, у тому числі лізингові, операції між суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб’єктами господарської діяльності;
- операції з придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку;
- роботи на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб’єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами; роботи іноземних фізичних осіб на контрактній оплатній основі із суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності як на території України, так і за її межами;
- інші види зовнішньоекономічної діяльності.

Абсолютно до кожного виду діяльності є способи державного контролю у вигляді прямих і не-

прямих податків, ліцензій, законів, постанов, декретів, указів. Багато експортних та імпорتنих операцій розглядаються під кутом незаконного ведення діяльності та ухилення від податків.

Основні принципи суверенітету, свободи, юридичної рівності і недискримінації, верховенства закону, захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності прямо або посередньо порушує уряд. Якщо розписувати їх усі і за кожним видом діяльності, то вийде книга "Державний контроль вдиху та видиху людини у момент прийняття рішення про зовнішньоекономічну діяльність", бо замість заохочення до зайняття підприємницькою діяльністю уряд придумав дуже багато шляхів для того, щоб людина змарнувала час і гроші для отримання дозволу, а потім заплатила ще 40–50 % доходів до бюджету.

Варто згадати вислів видатного вченого, лауреата Нобелівської премії з економіки 1973 року В. Леонтьєва, який неодноразово висловлював одну й ту саму думку, коли приїжджав до Радянського Союзу: "Я захоплююся вітрильним спортом і, коли пояснюю студентам, як функціонує економіка країни, порівнюю її з яхтою у морі. Щоб справи йшли добре, потрібний вітер, — це зацікавленість. Кермо — державне регулювання. В американській економіці слабе кермо. Не можна робити так, як говорив Рейган: підніміть вітрила, нехай їх наповнить вітер, і йдіть у кабіну коктейлі пити. Так нас і на скелі винесе, розіб'є яхту вщент. У Радянського Союзу зараз навпаки: вітер не наповнює вітрила, а тоді й кермо не допомагає" [10]. Для України потрібен оцей вітер, необхідна зацікавленість у подальшому розвитку. Ліберальні вчення розвиваються по наш час і не перестають буди актуальними, а тільки приймають огранку завдяки вченим-економістам всього

світу. І саме грамотна економічна політика здатна підняти країну на новий рівень розвитку.



Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (у ред. від 1 січня 2006 р.). — http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=139041
2. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16 квітня 1991 р. № 959-XII (у ред. від 23 червня 2009 р.). — <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.19.0&nbreak=1>
3. Закон України "Про систему оподаткування" від 25 червня 1991 р. № 1251-XII. — http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=409224
4. Митний кодекс України від 11 липня 2002 р. № 92-IV (у ред. від 19 травня 2009 р.). — <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.30.0&nbreak=1>
5. Боннер У., Уиггин Э. Судный день американских финансов: мягкая депрессия американских финансов XXI века. — Челябинск: Социум, 2005. — 402 с.
6. Горін Н. В. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посіб. — К.: Знання, 2008. — 330 с.
7. Дюмулен И. И. Современный тарифный и нетарифный протекционизм. — М.: Изд-во МГИМО, 1975. — 277 с.
8. Матвеев М. Е., Дідович І. І. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посіб. — К.: Вид. дім "Професіонал", 2008. — 192 с.
9. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи: Монографія / В. В. Цветков (наук. кер.), С. Д. Дубенко, Н. Р. Нижник та ін. — К.: Оріяни, 1998. — 364 с.
10. Розенблум Д. Биографические очерки о Василии Леонтьеве. — <http://www.wassily.leontief.net/rozen.htm>
11. Фридман М. Капитализм и свобода: Пер. с англ. — М.: Новое издательство, 2006. — 240 с.
12. <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5>
13. <http://ek-lit.narod.ru/fridabout.htm>

Державне управління зовнішньоекономічною діяльністю — це передусім процес, пов'язаний з покращанням добробуту громадян країни та створенням сприятливих умов для підприємницької діяльності. Він досягається завдяки ліберальній політиці та розширенню свободи як для внутрішньої, так і для зовнішньої торгівлі.

Государственное управление внешнеэкономической деятельностью — это в первую очередь процесс, который связан с улучшением благосостояния граждан страны и созданием благоприятных условий для предпринимательской деятельности. Он достигается благодаря либеральной политике и увеличению свободы как для внутренней, так и для внешней торговли.

State management of foreign economic activities first of all is a process which concerns with improvement the well-being of the people and creation of favourable conditions to entrepreneurial activity. It's achieved due to a liberal policy and increases of freedom both for internal and for foreign trade.

Надійшла 5 вересня 2009 р.